

УДК 378:[373.3.015.31:172.12](045)

ОКСАНА КУЗНЕЦОВА, кандидат педагогічних наук, доцент,
професор кафедри педагогіки, психології, початкової
освіти та освітнього менеджменту, Комунальний заклад
"Харківська гуманітарно-педагогічна академія"
Харківської обласної ради, Україна
ORCID ID 0000-0003-4224-5594
oksanakharkov08@gmail.com

ОСОБЛИВОСТІ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ДО ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ

OXSANA KUZNETSOVA, Candidate of Pedagogical Sciences,
Associate Professor, Professor of the Department of Pedagogy,
Psychology, Primary Education and Active Management of the
Communal Plant "Kharkiv Human-Pedagogical Academy" of
the Kharkiv Regional Council, Ukraine

FEATURES OF THE PREPARATION OF FUTURE TEACHERS FOR THE FORMATION OF THE NATIONAL IDENTITY OF PRIMARY CLASS STUDENTS

У статті на основі психолого-педагогічного аналізу висвітлено особливості підготовки майбутніх учителів до формування національної ідентичності учнів початкових класів. Автором доведено, що початок III тисячоліття відзначається значною увагою до проблем формування національної ідентичності, визнанням її значущості в розвитку сучасного суспільства та впливу на систему вищої професійної освіти.

Ключові слова: національна ідентичність, моральні цінності, національна самосвідомість, формування національної ідентичності, підготовка майбутніх учителів, учні початкових класів.

Summary. In the article, the author, on the basis of psychological and pedagogical analysis, highlighted the peculiarities of training future teachers for the formation of the national identity of primary school students. The author proves that the beginning of the third millennium is marked by significant attention to the problems of national identity formation, recognition of its

importance in the development of modern society and influence on the system of higher professional education. The prospect of further research is seen in the development of a system of training future teachers for the formation of the national identity of primary school students and its practical implementation.

Key words: national identity, moral values, national self-awareness, formation of national identity, training of future teachers, primary school students.

Мета: виявити особливості підготовки майбутніх учителів до формування національної ідентичності учнів початкових класів під час професійної підготовки в закладі вищої освіти.

Постановка проблеми в загальному вигляді. У сучасній Україні під впливом різних політичних і соціально-економічних обставин відбувається становлення вільної, самостійної, правової, демократичної і суверенної держави. "Одним із ключових напрямів реформування вищої освіти України є вдосконалення змісту професійної підготовки педагогів до сучасних освітніх викликів"

(Харківська, Молчанюк, 2023). Ці факти суттєво впливають на трансформацію системи цінностей у суспільстві, що, у свою чергу, актуалізує перед педагогічною наукою та практикою питання формування національної ідентичності у підростаючого покоління, а особливо учнів початкових класів, котрі в майбутньому будуть спроможні втілювати в життя свої права і свободи, впливати на перебудову та розвиток українського суспільства. Завдання формування національної ідентичності пов'язані зі становленням концепції особистості під різними соціальними впливами глобальних реалій, яка передбачає переконання, цінності, національну культуру та мову.

Відповідно до теми наукової розвідки згадані вище зміни в суспільстві та освіті зокрема створили необхідні передумови для принципово нових умов розвитку вищої професійної освіти, що повноцінно відповідатимуть усім сучасним сферам і потребам життєдіяльності особистості, матимуть певний вплив на формування національної ідентичності. Тому досить актуальним стає питання підготовки майбутніх учителів до формування національної ідентич-

ності учнів початкових класів.

Аналіз досліджень і публікацій.

Питання формування національної ідентичності висвітлені в наукових працях філософів, психологів, педагогів. Філософський аспект сутності національної ідентичності розкривається в роботах В. Андрущенка, В. Антоновича, М. Драгоманова, В. Кременя, В. Малахова, І. Огієнка, Г. Пономарьової, Г. Сковороди. Психологічний аспект у формуванні національної ідентичності обґрунтовано в дослідженнях як вітчизняних (Н. Гончаренко, С. Максименко, Г. Ложкін, Т. Яблонська та ін.), так і зарубіжних (А. Маслоу, К. Роджерса, В. Франкла, Е. Фромма та ін.) психологів. У їхніх наукових розвідках підготовлена психологічна база для формування національної ідентичності в освітньому процесі, а саме: включення національної ідентичності у свою ідентичність, визначені базові моральні цінності національної ідентичності та ціннісних взаємин. Педагогічний аспект формування національної ідентичності розкритий у різних напрямках, наприклад: питання патріотичного виховання, особистісної і національної ідентифікації (І. Бех), національної самосвідомості (М. Боришевський), етносоціальних уявлень (О. Васильченко), етнічної самосвідомості (Л. Дробіжева), конструювання ідентичності засобами рефлексії (Н. Висоцька); окремі аспекти формування національної ідентичності висвітлювали Г. Ващенко, О. Вишневський, О. Губко, О. Захаренко, В. Євтух, Б. Ступарик, А. Харківська та інші.

Вклад основного матеріалу дослідження. Метаморфози, що відбуваються в усіх сферах життя суспільства, не могли не позначитися на системі освіти. Пріоритети розвитку освіти ХХІ століття пов'язані із соціальним і професійним становленням майбутнього фахівця, розвитком у нього базових духовних і моральних цінностей національної ідентичності. Під впливом зазначених змін усе більшої вагомості набувають національні складові особистості. У першу чергу, це стосується здобувачів педагогічного закладу вищої освіти. Здатність забезпечувати фор-

мування української ідентичності для дітей, національна свідомість, патріотизм, порядність, толерантність, відповідальність, готовність до співробітництва із сім'єю молодшого школяра забезпечують конкурентоспроможність, самобутність майбутнього вчителя. У зв'язку з цим стає зрозумілим особливе значення проблеми підготовки майбутніх учителів до формування національної ідентичності учнів початкових класів.

Істотні зміни в життєдіяльності молодших школярів (особливо з початком пандемії COVID-19 та переходом на дистанційну форму навчання) роблять реалізацію завдань виховання набагато складнішими. У зв'язку з цим у Національній доктрині освіти, Концепції національно-патріотичного виховання в системі освіти України ставиться завдання посилення виховного впливу на підростаюче покоління шляхом формування його національної ідентичності.

Посилення виховної функції освітніх закладів потребує наукового забезпечення інноваційних напрямів їхньої освітньої діяльності. Інновації, інноваційні освітні процеси сьогодні є об'єктивною реальністю, суттєвими елементами розвитку системи вищої освіти. У різноманітних інноваційних проявах освітнього процесу в закладі вищої освіти реалізуються ідеї підготовки майбутніх учителів до професійної діяльності, складником якої є формування у підростаючого покоління патріотизму та національної самосвідомості як елементів національної ідентичності.

Без формування та розвитку в молодших школярів патріотичних, громадянських, моральних, культурно-етичних та загальнолюдських якостей розбудова справжнього цивілізованого суспільства стає неможливим. Але виникає питання: що має стати на сучасному етапі розвитку України предметом виховання з урахуванням умов, що змінилися, і як цей процес необхідно здійснювати. Очевидно, що процес удосконалення виховної діяльності закладів освіти потребує переосмислення, оскільки протікає в інших соціальних умовах, з урахуванням нових цілей і завдань, що постали перед суспільством. Важ-

ливими чинниками для становлення національної ідентичності вважаємо освітню систему в цілому та педагогічний процес зокрема. Науковці вказують на те, що для вироблення національної ідентичності потрібен "специфічний завод, і таким заводом є національна освітня комунікаційна система" (Пелагеша, 2008).

Становлення особистості молодшого школяра - це складний багаторівневий процес, протягом якого створюються, приймаються, відкидаються та акумулюються базові цінності національної ідентичності. В умовах глобалізації світового простору та життя в інформаційному суспільстві освіта стає все більш багатомовною і полікультурною (*Моделі розвитку сучасної української школи, 2007*).

Допомога в самоідентифікації особистості молодшого школяра в культурному просторі - одне з пріоритетних завдань учителя на сучасному етапі, причому самоідентифікація не зводиться лише до освоєння предметного багатства навколишньої дійсності та засвоєння національних цінностей, а представляє складний процес становлення особистості та перетворення характеру людського буття (*Національна доктрина розвитку освіти, 2002*).

Наразі у формуванні національної ідентичності учнів початкових класів одну з провідних ролей відіграє саме сім'я, оскільки пробудження національної ідентичності, первинні уявлення дитини про себе як особистість, основи світогляду, моральні цінності закладаються під впливом сімейного середовища. У родині дитина опановує рідну мову, отримує уявлення про власну етнічну та культурну приналежність, набуває знань про інші народи й етноси, шляхи співіснування в міжнародному просторі.

Як зазначає Т. Демиденко, "виховний потенціал сім'ї є тим внутрішнім ресурсом, який створює резерви для родинного виховання. Цей виховний потенціал включає наступні компоненти: виховну діяльність батьків; виховне середовище родини, яке створюється способом її життєдіяльності; різноманітні види діяльності родини, переважно побутова праця, до якої

залучаються діти. Особливістю визначених компонентів є те, що частина з них змінюється на трьох рівнях: історичному, пов'язаному з соціально-економічними й культурними змінами в суспільстві та їх впливом на структуру, функції родини, особливості стосунків між родичами, а відповідно на процес родинного виховання; національному, що відображає трансляцію родинних традицій, звичаїв через призму національних і релігійних цінностей, надаючи виховному процесу національно-самобутнього характеру; індивідуальному, за яким враховуються вікові особливості дітей, батьківський досвід виховання, що створює своєрідність виховного процесу в конкретній родині" (Демиденко, 2011, с. 48).

Саме на це вказує і концепція Нової української школи, що передбачає не тільки новий зміст освіти, сучасне освітнє середовище, а й формування випускників-патріотів. Випускник нової школи – не лише особистість, а й інноватор і патріот своєї держави. Згідно з концепцією заклади освіти мають можливість обирати не лише програми, а й методи і прийоми навчання і виховання, що впливатимуть на формування національної ідентичності учнів.

Базові моральні цінності національної ідентичності в сучасних умовах розглядаються як унікальне явище, що веде до початків культури народу, по суті, до витоків духовності. Будучи соціокультурно-історичним феноменом, національні цінності ввібрали в себе мудрість поколінь, багатогранність культури та оригінальні традиції. Вони являють собою усвідомлюване колективне уявлення про бажаний ідеал і мають потенціал регулювання взаємин і діяльності особистості, культивування привабливих особистісних якостей і властивостей. Крім того, цінності підтримують життєдіяльність суспільства та виступають чинником його розвитку, удосконалення. Формування національних цінностей, відродження інтересу до своєрідності та самобутності вітчизняної культури та освіти має свої фундаментальні засади і позитивні передумови (Вишняк, 2001; Словник педагогічних термінів, 2008).

Універсальні загальнолюдські цінності національного духу, національні цінності та національна ціннісно-орієнтована свідомість є не лише явищами психолого-емоційного характеру, але й матеріальними об'єктами, символами, знаками, що визнаються життєво важливими етнічною спільнотою. В основі визнаної важливості цих цінностей, насамперед, перебувають сутнісні інтереси людини, представника конкретного етносу: виживання, розвиток, досягнення цілей та ідеалів. Кожна нація відрізняється лише їй притаманним поєднанням і співвідношенням темпераменту, типом мислення та світосприйняття. Унікальність внутрішнього світу нації, стійкість її внутрішнього складу певним чином організує одержувану інформацію, і полягає цінність будь-якої нації як біосоціальної спільноти людей і одночасно культурного феномена (Петрочко, Кириченко, 2016; Пономарьова, Репко, Одарченко, 2018).

Якщо ж говорити в цілому, то універсальні загальнолюдські цінності національного духу є досить стійким і постійним явищем, що дозволяє виділити головні особливості цього народу. Ідеться лише про те, що такі особливості нації безперечно властиві людині національної культури, у якій слід бачити не так реальну особу, як суб'єкт людського буття та самовизначення особистості відповідно до потреб і цінностей відповідної культури (Дубина, Руденко, 2006).

Універсальні загальнолюдські чи базові цінності завжди є складовим елементом і водночас ідей, навколо яких об'єднується та чи інша нація. У даному контексті національні цінності – частина загальнолюдських цінностей, які мають відбиток специфіки національної культури, залежать, у свою чергу, від конкретних історико-географічних і політичних умов. Між загальнолюдськими і національними цінностями існує взаємозв'язок, що характеризується загальнолюдським змістом у національному складнику у загальнолюдському (Моделі розвитку сучасної української школи, 2007).

Педагогічне вчення К. Ушинсько-

го будується на осмисленні та розумінні тези про народність: "Є лише одна загальна для всіх природжена схильність, на яку завжди може розраховувати виховання: це те, що називається народністю...". Виховання, якщо воно не хоче бути безсилим, має бути народним. Як найважливіший принцип педагогічного вчення народність є реалізацію соціально-філософського бачення К. Ушинським цієї ідеї, що містить прагнення народу зберегти свою духовну, культурну та державну цілісність. На думку педагога, орієнтація на народність у справі виховання, безумовно, сприяє самоусвідомленню народу як "історичної особистості", є гарантією його духовного здоров'я та єдності (Ушинський, 1983).

Особливого значення в освітній системі набуває завдання формування національної самосвідомості, у процесі вирішення якої і виховується усвідомлене, емоційно-ціннісне ставлення до історії та культури народу, а сама особистість стає носієм і продовжувачем цієї культури. Розвиток національної самосвідомості особистості слід розглядати як специфічний і необхідний результат її самореалізації. І тут процес етнічного самовизначення особистості гуманістичної парадигми має як адаптаційний, так і залежний від своєї активності суб'єкта характер (Пономарьова, Репко, Одарченко, 2018). Стратегічним напрямом для цього є наукове забезпечення всіх ланок освіти, орієнтованих на послідовний розвиток особистості, її самовизначення, самоорієнтацію в умовах багатомовного та полікультурного простору, залучення її до здобутків світової та національної культури; на відродження у суспільстві гуманістичних загальнолюдських цінностей, добра, людської гідності, громадянськості, патріотизму та колективізму.

Таким чином, процес професійної підготовки майбутніх учителів до формування національної ідентичності учнів початкових класів стає надзвичайно важливим у сучасних реаліях життя нашої держави. Саме зараз досить визначальним для майбутнього вчителя є вміння об'єктивно аналізувати ситуацію та вміння до-

помогти учням включити національну ідентичність у свою особисту ідентичність через упровадження української культури, традицій та мови, визнаючи цінності та переконання, транслюючи їх у повсякденному житті.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, початок III тисячоліття відзначається значною увагою до проблем формування національної ідентичності, визнанням її значущості в розвитку сучасного суспільства та впливу на систему вищої професійної освіти. Майбутній учитель повинен усвідомлювати значущість і необхідність формування національної ідентичності молодших школярів, уміти побудувати систему, яка буде поєднувати мету, принципи, зміст, форми та методи роботи, що давали б змогу кожному школяру ввести національну ідентичність у свою особисту ідентичність та переконання.

Перспективу подальших досліджень вбачаємо в розробці системи підготовки майбутніх учителів до формування національної ідентичності учнів початкових класів та її практичній реалізації.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

Вишняк, М. (2001). Патріотичне виховання учнів за допомогою української мови та літератури. *Рідна школа*, 9, 25–28.

Демиденко, Т. М. (2011). Спільна діяльність батьків і дітей – основа виховного потенціалу традиційної української родини. *Науковий вісник Ужгородського університету*, 21, 47–49.

Дубина, М., Руденко, Ю. (2006).

Патріотичне виховання молоді. *Освіта України*, 8, 5.

Моделі розвитку сучасної української школи. (2007). Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. Київ: СПД Богданова А. М. 240 с.

Національна доктрина розвитку освіти. (2002). Затверджена Указом Президента України від 17 квітня 2002 року. № 347/2002. *Освіта*, 26, 2–4.

Петрочко, Ж. В., Кириченко, В. І. (2016). Окрилені Україною (тренінг з національно-патріотичного виховання молоді). Харків: Видавець Панов А. М. 134 с.

Пелагеша, Н. Є. (2008). Україна в смислових війнах постмодернізму: трансформація української національної ідентичності в глобалізації. Київ: НІСД. С. 36.

Пономарьова, Г., Репко, І., Одарченко, В. (2018). Практикум із методики організації виховної роботи в закладах вищої освіти. Харків: Ексклузив. 153 с.

Словник педагогічних термінів. (2008). Київ: Либідь. 19 с.

Ушинський, К. Д. (1983). Про народність у громадському вихованні. Вибрані педагогічні твори. У 2 т. Київ. 103 с.

Харківська, А. А., Молчанюк, О. В. (2023). Диверсифікація професійної підготовки педагогів початкової освіти із принципами Нової української школи. *Імідж сучасного педагога*, 2 (209), 12–18.

REFERENCES

Vyshniak, M. (2001). Patriotychne vykhovannia uchniv za dopomohoju ukrainiskoi movy ta literatury. *Ridna shkola*, 9, 25–28.

Demydenko, T. M. (2011). Spilna diialnist batkiv i ditei – osnova vykhovnoho potentsialu tradytsiinoi ukrainiskoi rodyny. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu*, 21, 47–49.

Dubyna, M., Rudenko, Yu. (2006). Patriotychne vykhovannia molodi. *Osvita Ukrainy*, 8, 5.

Modeli rozvytku suchasnoi ukrainiskoi shkoly. (2007). Materialy Vseukr. nauk.-prakt. konf. Kyiv: SPD Bohdanova A. M. 240 s.

Natsionalna doktryna rozvytku osvity. (2002). Zatv. Ukazom Prezydenta Ukrainy vid 17 kvit. 2002 r. № 347/2002. *Osvita*, 26., 2–4.

Petrochko, Zh. V., Kyrychenko, V. I. (2016). Okryleni Ukrainoiu (treninh z natsionalno-patriotichnoho vykhovannia molodi). Kharkiv: Vydavets Panov A. M. 134 s.

Pelashesha, N. Ye. (2008). Ukraina v smyslovikh viinakh postmodernizmu: transformatsiia ukrainiskoi natsionalnoi identychnosti v hlobalizatsii. Kyiv: NISD. S. 36.

Ponomarova, H., Repko, I., Odarchenko, V. (2018). Praktykum iz metodyky orhanizatsii vykhovnoi roboty v zakladakh vyshchoi osvity. Kharkiv: Eksklyuzyv. 153 s.

Slovyk pedahohichnykh terminiv. (2008). Kyiv: Lybid. 19 s.

Ushynskiy, K. D. (1983). Pro narodnist u hromadskomu vykhovanni. Vybrani pedahohichni tvory. U 2 t. Kyiv. 103 s.

Kharkivska, A. A., Molchaniuk, O. V. (2023). Dyversyfikatsiia profesiinoi pidhotovky pedahohiv pochatkovoї osvity iz pryntsypany Novoi ukrainiskoi shkoly. *Imidzh suchasnoho pedahoha*, 2 (209), 12–18.

Стаття надійшла 29.09.2023 р.

